

Проширујући увиде у деловање Тодора Манојловића међу мађарским модернистима на челу с Адијем, Ференц Немет својом монографијом наводи на мноштво трагова драгоцених за будућа истраживања која ће потврдити да је реч о једном од ретких наших писаца формираних и остварених у европским оквирима којег ваља високо поставити и на скали националних књижевних вредности.

Наталија Лудошки

УДК 792:050 (= 163.42)''1871/1941''

Марта Фрајнд, *Огледи о српској позоришној периодици (1871–1941)*, Матица српска – Институт за књижевност и уметност, Нови Сад – Београд, 2015, 193 стр.

Новообјављена књига Марте Фрајнд својеврсни је „хибридни“ резултат вишеструких професионалних интересовања ове ауторке, која су се тицала проучавања српске драмске традиције, историје позоришта и, коначно, историје периодике, чијем је изучавању у оквиру одговарајућег пројекта Института за књижевност дала значајан допринос управо истраживањима овог сегмента часописа.

Иако временски одсек од седамдесет година – колико је, тачно, протекло од покретања нашег првог специјализованог позоришног часописа до почека Другог светског рата на тлу Југославије – не изгледа превише дуг, студије у овој књизи јасно су показале да је за то време ова врста периодике доживела развој, диверсификацију и, у одређеном броју гласила, остварила незанемарљив квалитет.

Свако од поглавља у књизи представља засебну студију, посвећену најпре теоријским/културноисторијским проблемима специфичним и важним за разматрање ове врсте периодика, а потом појединачним часописима или групама часописа, по хронолошком следу појављивања. Груписање часописа ради заједничког разматрања вршено је по различитим критеријумима – статусном, временском или географском – зависно од својстава које је ауторка издвајала као њихову битну обједињујућу карактеристику, но свака од тих, с различитих становишта дефинисаних

група, показује се као релевантна за приступ неком од посебних аспеката проучаване периодике.

Прва три поглавља теоријског и културноисторијског карактера постављају оквире посебним разматрањима одређених гласила. То се нарочито односи на прво поглавље – студију *Позоришна периодика – покушај дефинисања особености, проблема и типологије*, у којој су истакнута значајна питања везана за однос књижевног и позоришног читања драмског текста и дата типологија гласила која обично зовемо „позоришним часописима“.

Истичући „граничност“ и „хибридност“ ове врсте периодике, а полазећи од тезе да њен основни књижевни садржај несумњиво представља драмски текст, ауторка поставља питање о особеностима његове интерпретације у овом кругу гласила. Оно по чему позоришна периодика може бити значајна за књижевног историчара је управо особено „позоришно“ (редитељско, драматуршко, чак и глумачко) читање драмског текста, чији резултати могу надићи првобитне медијске оквире и намене и извршити померања у приступу „чисто књижевних“ интерпретација и у књижевном статусу драме. Но за позоришни часопис – зависно од типа коме припада – драмски текст може бити и много тога другог, од материјала за сценску обраду до предмета рекламе.

Доминантне преокупације одређеног периодика, не само у односу према драмском тексту, већ и према другим, „интерним“ и „екстерним“ елементима позоришта и позоришног живота, битан су, али не и једини критеријум утврђивања њихове типологије. Полазећи од два основна критеријума – класификације *по основној оријентацији* и *по намени или функцији*, ауторка ће у обе категорије издвојити по три врсте периодика (књижевно-позоришни, сценско-информативни и мешовити, односно институционални, сталешки и програмски), наводећи, међутим, да се они ретко јављају у чистом виду, будући да сам позоришни феномен измиче оштрим и дефинитивним класификацијама. Но упркос таквој огради, указивање на врсту којој одређено позоришно гласило (макар и условно) припада, биће од извесног значаја за његово описивање у поглављима посвећеним посебним часописима или групама часописа. Тако прва од студија у књизи, осим формулисања потенцијално значајног теоријског концепта, добија и јасну функцију у конкретним анализама које јој следе, а функционалан културноисторијски оквир на сличан начин обезбеђују им две наредне студије – *Поглед на историјски развој и специфичности српске позоришне периодике* и *Позоришни часописи као образовно итиво*.

У таквом оквиру, историјска вертикала формира се праћењем посебних часописа, почев од оснивања првог – „Позоришта“, гласила Српског народног позоришта у Новом Саду, под вишедеценијским уредништвом Антонија Хаџића. Дајући детаљан портрет часописа (ритам излагања,

циљеви, сарадници, садржај), ауторка указује на његове квалитете и значај на различитим плановима, од унапређивања опште позоришне културе и упознавања са драмском традицијом, окупљања значајних сарадника који су унапредили позоришну критику у нашој средини (М. Јовановић Морски, Л. Костић, К. Трифковић), до опште националне мисије коју је вршио. Као особено достигнуће овог часописа истиче се положај критике, која је на различите начине подстицана и чије је објављивање било једна од уредничких преокупација, што га оштро разликује од будућих „институционалних“, тј. часописа у власништву одређених позоришних кућа. Док су доцнији периодици ове врсте текућу позоришну критику, поготово на дела у сопственом извођењу, избегавали из институционалних и комерцијалних разлога – јер би негативне, али и позитивне оцене (које су лако могле бити проглашене „наменским“ и изнуђеним) лоше утицале на посећеност, углед и позоришну благајну – Хаџићево „Позориште“ их је тражило од најугледнијих аутора, оних који су се слагали са уредничким назорима и који нису, и који су дела и извођења самостално вредновали. То јасно указује како су садејство или пак колизија институционалних, националних, државно-правних и тржишних околности утицали на профил часописа у оваквом положају: док је „Позориште“ критику охрабривало, видећи у њој пут просвећивања и уздизања публике и обезбеђујући простор за посебне облике стваралаштва српске интелигенције, доцнија гласила истог типа, настајала у сопственој националној држави као орган позоришта у њеном власништву, имала су унеколико другачије циљеве и задатке.

То јасно показује већ следећи у низу српских позоришних часописа – „Позоришни лист“ (1901–1902), гласило Краљевског српског народног позоришта, под уредништвом Б. Нушића, коме је посвећена следећа студија у књизи. Тај часопис се, како је речено у уводном чланку првог броја, покреће „ради напретка саме установе и ради уметности“, а као своју мисију одређује да се стави у службу „гледаоцима позоришта у свестраном упознавању уметничких и литерарних драмских производа, у упознавању живота и рада њихових аутора, као и изношењу рада глумача, позорнице и свега што са њом стоји у вези“. Наткриливши првобитну патриотску и васпитну, позориште, према овом схватању, креће ка остваривању есенцијалније схваћене културне функције, а његово гласило постаје посебно фокусиран културни магазин, чији ће се квалитети бити другачији него у, и даље активном, Хаџићевом „Позоришту“. То се види већ из његових утврђених рубрика (*Позоришне вести*, *Српска позоришта*, *Словенска позоришта*, *Из позоришног и уметничког света*, *Драмске и музичке вести*, *Листак*) и карактера прилога, што ће условити да ауторка укаже да је Нушићев часопис у српску периодичку ове врсте донео помаке који ће надокнадити мањак динамике и критичког духа својствених њеном првенцу „Позоришту“.

Питање о обиму и општем карактеру српске позоришне периодике у времену пре Првог светског рата, које се намеће као контекст ових двеју расправа, у темељу је наредног поглавља *Часописи у сенци*. У њему ауторка, ослањајући се на више различитих истраживања, наводи све познате наслове ових гласила, податке о њиховим власницима и уредницима, трајању и месту излагања, као и постојању/доступности примерака, а за оне код којих је то могуће даје и основни „реконструктивни“ опис. Тим омажом овим, углавном скромним и ефемерним часописима, заокружује се историјат прве епохе овог типа периодике у нас, пре него што ће се отворити расправа о новој, далеко динамичнијој фази њеног живота између два светска рата.

Колико се овај период разликује од претходног указује већ чињеница да је писање о њему отпочето једном *проблемском* расправом – *Жанрови у позоришним часописима међуратног периода (1921–1941)*, што указује да су обим и разноврсност ове продукције толики да појединачно представљање часописа не би било могуће ни смислено, односно да је њихово груписање по одређеним критеријумима не само нужан, већ и једино релевантан истраживачки приступ.

Пре него што ће отворити расправу о насловном питању, ауторка се, у тежњи да да прилог реконструкцији слике позоришног живота у новој држави, осврнула на обнављање или формирање позоришних центара у српским/претежно српским срединама, указујући да је сваки од њих (Нови Сад, Београд, Сарајево, Бања Лука, Скопље) постао и издавачко средиште у коме су објављивани, углавном кратковечни, позоришни часописи различитих врста. Они су припадали свим деловима раније назначеног типолошког спектра, што ће унмоготе условљавати и различитост прилога у њима, односно преовлађивање или изостајање одређених, оваквој периодици својствених жанрова.

Посебан значај ове студије свакако је у томе што, дефинишући жанрове и дајући преглед значајних/карактеристичних прилога унутар сваког од њих, указује и на особености часописа у којима су се они појављивали и који су – управо на основу оваквих текстова – формирали свој карактеристични профил. Захваљујући оваквом раслојеном приказивању, које комбинује „жанровски пресек“ више часописа и указивање на значајне текстове одређеног жанра у појединима од њих, слика позоришне периодике појављује се у свој својој динамици и сложености. На тај начин, ауторка успева да у оквиру једног општег прегледа позоришне периодике укаже и на значајне (а мало познате) промене у овом сектору – попут појаве сталешких гласила у власништву глумачких удружења и, с друге стране, озбиљног независног театролошког часописа „Comedia“ – али и да као део тог јединственог феномена прикаже и његове најудаљеније облике: од књижевних рубрика сталешких часописа намењених објављивању литерарних покушаја глумаца и осталих позоришних посленика до

системског присуства различитих чланака значајних аутора – од Винавера, Т. Манојловића, Р. Младеновића до Џ. Б. Шоа – у „Comedii“.

Иако их је донекле обрадила у наведеном осврту на укупну међуратну позоришну периодику и њене издавачке центре, ауторка је сматрала за потребно да две групе часописа анализира у посебним, њима посвећеним поглављима. Испоставило се, с добрим разлогом, јер се позоришни часописи у Босни и Херцеговини у првој половини, односно у Скопљу тридесетих година двадесетог века, и у поређењу са онима из Београда и Новог Сада, а и једни у односу на друге, издвајају по низу специфичности. Различитост ранијег позоришног живота у Босни и Херцеговини – обележеног доминацијом аматерских и путујућих, често страних трупа, и снажном интеракцијом са још једном домаћом, хрватском, позоришном културом – од оног у Новом Саду и Београду, као и непостојање праве позоришне традиције у Скопљу до његовог ослобођења у балканским ратовима, условили су и особености позоришне периодике која се развила у двадесетим и тридесетим годинама. У оба ова подручја, сви облици позоришног живота су у међуратном периоду добили значајан замах и нови квалитет, а периодика као њихов пратећи феномен развијала се у складу и са локалним импулсима и околностима. Док се у Сарајеву и Бањој Луци, поред институционалних, јављају и независни и сталешки часописи, укључујући и такве који „највишу пажњу“ посвећују унапређењу дилетантских позоришта („Позорница“, Сарајево, 1926), сва четири скопска гласила била су, имплицитно или експлицитно, институционално везана за тамошњу новоосновану позоришну кућу, што ће умногоме одредити и карактер њихових прилога.

Подробни описи часописа, њихова типологија и разматрање веза са различитим уметничким дисциплинама чине ову књигу значајном за историчара културе, па и историчара друштва у најобухватнијем значењу те речи, док историчару књижевности (уколико је ексклузиван приступ њеним питањима у овом контексту уопште могућ) дају драгоцен увид у „граничне“ области књижевног живота и указују на карактеристичне делове опуса многих значајних писаца. Истовремено, ова синтетичка историја позоришне периодике указује на низ необављених темељних послова, попут израде библиографија часописа и њихове евентуалне дигитализације, и позива да буду и они буду урађени.

Татјана Јовићевић